ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 99, Aralık 2019, s. 542-555

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.37859>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

28.09.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29.12.2019

İkbal Tuğçe ŞEN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat Tarihi
ikbal.sen@hbv.edu.tr

ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİ'NDE YER ALAN HAMAYIL YA DA BUGÜNKÜ ADIYLA MUSKALIKLAR

Öz

Eski dönemlerden itibaren günümüze ulaşan küçük el sanatları içerisinde kültürel gelişim açısından önemli olan eser gruplarından biri de muskalıklardır. Muska hastalıklardan, kötülüklerden korunmak için bir kâğıda, deriye ya da beze dualar yazılarak ve kutsal kitaplardan alıntılar yapılarak oluşturulan koruyucu unsurlardır. Muskalık ya da hamayıl ise bu yazıların korunması için hazırlanmış kaplardır. Muskalar ilk kullanım zamanlarında şekilden çok, yüklenen anlam doğrultusunda işlev kazanmıştır. Yani bir hayvanın tüyü, dişi ya da kemiği kullanılması örnek verilebileceği gibi; kişinin anlam yüklediği ve onu koruyacağına inandığı herhangi bir nesne de muska olarak kullanılmıştır. Zamanla bu koruyucu nesneler estetik kaygının oluşması sonucu belli bir şekil ve süslemeye tabi tutulmuştur ve günümüzde de sıkça karşılaştığımız üçgen, dörtgen, silindir biçiminde, içerisinde yer alan muskaları korumak için bir çeşit koruyucu kaplar oluşturarak meydana getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Maden Sanatı, Büyü, Koruyucu Nesne, Muskalık, Taki

THE AMULETS IN ANKARA ETHNOGRAPHY MUSEUM

Abstract

Among the small handicrafts that have survived since ancient times, one of the important groups in terms of cultural development is amulets. Amulets are protective elements created by praying on a paper, leather or cloth and quoting from the holy books in order to protect against diseases and evil. Amulet pots are intended for the protection of these writings. Amulets in the first use of the figure, rather than the function of the meaning gained. In other words, using an animal's hair, tooth or bone can be given as an example; any object which the person adds meaning and believes will protect it is also used as amulet. Over time, these protective objects were subjected to a certain shape and decoration as a result of aesthetic concern and were created by forming a kind of protective pots to protect the amulets in triangular, quadrangular, cylindrical shape that we often encounter.

Keywords: Mine Art, Magic, Protective Object, Amulet, Jewel

İnsanoğlunun varoluşu ile beraber büyü kavramı ortaya çıkmış ve günümüze dek ulaşmıştır. Doğanın karşısında aciz kalan insanoğlu, kendisini korumak için pek çok yöntem geliştirmiş, bunların başında da büyü gelmektedir.

Tabiatüstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağanüstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan terim büyüdür.¹

Duvar resimleri ile başlayan bu serüven, insanların korkularının büyümesi ile beraber zamanla şekil değiştirerek farklı uygulamalara dönüşmüştür. Bunlara bitkilerle yapılan büyüler, büyü yapılmak istenen kişiden bir parça alınarak yapılan uygulamalar, bir nesnenin benzerini yaparak onun gerçeğe dönüşmesini sağlayan uygulamalar, hayvan kemikleri, nazar boncukları ve muskalar olmak üzere pek çok örnek verilebilir. Kötülüklerden korunmak için yapılan uygulamaların değişmesindeki en büyük etken toplulukların tabi oldukları din olmuştur. Dinlerin büyüye olan değişik yaklaşımları büyüünün yapılış şeklinin değişmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra kültürel etkileşim de büyüünün uygulanışını kimi zaman değiştirmiş kimi zaman da bir kültür harmanlanması oluşmasını sağlamıştır.

Büyü, her ne kadar doğadan korunma fikri ile ortaya çıksa da zamanla amacından şaşmıştır. Bu durum ak büyü, kara büyü gibi terimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bazı yöntemler sayesinde doğaya üstün gelen insanoğlu bunu kötüye kullanarak, zarar vermek amacıyla büyü yapmıştır. Bu durum insanların büyüye karşı olan bakış açılarını değiştirmiş ve fikir ayrılıklarına sebep olmuştur.

İnsanoğlunun ateşi bulması, yerleşik yaşama geçip tarıma başlaması gibi pek çok durum doğaya bakış açılarını bir nebze de olsa değiştirmiştir. Eskisi kadar korunmasız olmayan insanoğlu, dinlerin de ortaya çıkması ile beraber büyüü sadece doğadan korunmak için değil doğaüstü varlıkların kendilerine vereceği zararlardan korunmak için de kullanmaya başlamışlardır. Bunun için

¹ Hikmet Tanyu, Büyü, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, Sayfa. 501

de asıl gücün kaynağı olan doğadan yararlanmışlardır. Birçok bitki ya da hayvanların kemiklerini değişik nesnelere dönüştürerek korunma amaçlı evlere asmışlar ya da vücutlarında taşımışlardır.

Paleolitik dönemden itibaren kendisini gösteren büyü² pek çok medeniyet ve toplulukta kullanıldığı gibi Eski Türkler tarafından da kullanılmıştır. Burada daha ziyade Şamanizm'le bağlantılı unsurlar söz konusudur.

Şamanizm, milattan önceki devirlerden bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları, şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür. Şamanizm, erken devir Türkleri ve onların komşuları arasında çok daha eski çağlardan itibaren totemist inançlar, ata kültürleri, hayvan kültürleri, doğa kültürleriyle birlikte görülmektedir.³

Her şeyin bir ruhu olduğunu savunan animizm düşüncesi Şamanizm'de yer almış ve bu doğrultuda faaliyetler göstermiştir. Bunun en güzel örnekleri koruyucu nesne olarak taşınan eşyalarda görülür. Türk topluluklarının geniş bir coğrafyaya yayılması ve değişik kültür ya da dinlerle tanışması bu koruyucu nesnelerin çeşitliliğini etkilemiştir.

Foto. 1 (Çoruhlu, 2017)

Foto. 2 (Mansur, A) 2018

Türk halk inançları incelendiğinde özellikle küçük çocuklara nazar değmemesi için çeşitli koruyucu nesnelerin kullanıldığı görülmektedir. Kadınların, çocukların ve ailenin koruyucusu Umay tasviri koruyucu nesneler üzerinde sıkça kullanılmıştır(Foto.1). Bunun yanı sıra evlerin girişine çeşitli hayvan kemiklerinin asılması ya da kuş tüyü kullanılması dikkati çeken uygulamalardır.

² W.B Crow, Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi Dharma Yayınları, İstanbul, 2006, Sayfa. 17

³ Şamanizm için bakınız: Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2017, Sayfa 17; Mihaly Hoppal, Şamanlar ve Semboller- Kaya Resmi ve Göstergebilim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013; Fuzuli Bayat, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015; Fuzuli Bayat, Türk Kültüründe Kadın Şamanlar, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018

Kurt dişinin özellikle kolye şeklinde kullanılması verebileceğimiz örneklerdendir(Foto.2). Şamanizm için önemli olan bazı nesnelerin kıyafetlere ve vücuda takılarak nazardan ve kötülüklerden korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı zamanda atalara ait olan eşyalar da koruyucu nesne olarak kullanılmıştır. Yaygın olarak kullanılan bu nesneler muskalık adıyla anılmaktadır.

Orhan Hançerlioğlu Dünya İnançları Sözlüğü adlı eserinde muskanın tanımını “Kötülüklerden koruyacağına inanılan nesne.” olarak yapmıştır.⁴

Muskalıklar farklı kişilerce nazarlık ya da hamayıl adıyla da anılmaktadır. İsim değişse de kullanış amacı aynıdır. Nazarlık halk inancına göre, onu üzerinde taşıyan büyüye, hastalıklara ve diğer fenalıklara karşı korumaya veya içinde bulunduğu fenalıklardan kurtarmaya hizmet eder. Nazarlığın farklı çeşitleri olup taşlar, madenler, üstüne dua yazılı parşömenler en çok kullanılanlardır. Bir kısım mücevherat da gerek süs, gerek nazarlık olarak kabul edilir. Çörek otu gibi bitkiler, kaplumbağa kabuğu, kürek kemiği, kurt dişi, bazı deniz böceklerinin kabuğu gibi hayvanların parçaları da aynı maksatla kullanılmıştır.⁵

Eski Türklerin farklı topluluklar halinde yaşaması kendi içlerinde farklı kültürel unsurların oluşmasına sebep olmuştur. Bu farklılıklar muskalıklarda da çeşitlilik görülmesini sağlamıştır.

Foto.3

Foto. 4

Orta Asya'daki muskalık gelişimini izleyebileceğimiz örneklerden birisi “Altın Elbiseli Adam Sergisi” içerisinde bulunan muskalıklardır. Foto.3 'de bulunan örnek gümüş malzeme ile yapılmış ve üçgen şeklindedir. Bu örnekte eserin orta kısmına yeşil bir taşın kakma tekniği ile eklendiği görülmektedir. Eserin altından sarkan süsleme unsurlarının üç tanesinin üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış, bulut içerisinde kıvrım şeklinde bir motif görülmektedir. Diğer iki süsleme unsurunun üzerinde ise kabartma tekniği ile yapılmış yaprak motifi bulunmaktadır. Bu örnekteki eser Kuzey Kazakistan bölgesinde bulunmuştur ve 19. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir.

⁴ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, Sayfa 346

⁵ Hamit Zübeyr Koşay, Nazarlıklar, Türk Etnografya Dergisi, Sayı 1, 1956, Sayfa 86

Bu sergide bulunan eserlerden bir diğeri ise (Foto.4) silindir şeklindeki muskalıkların bir örneğidir. Eser gümüş malzeme ile yapılmıştır ve takı seti şeklinde tasarlandığı görülmektedir. Muskalığa uygun renk ve süslemede küpeler bulunmaktadır. Eserde mavi renk, süslemeyi hareketlendirmek için kullanılan başlıca unsurlardan birisi olmuştur. Silindir şeklindeki kısmın üzerinde üç bölüm halinde yapılmış şeritler mevcuttur. Silindir şeklindeki kısmın altına ise başka bir süsleme unsuru yapılmış ve bu kısmın üstü mavi boya ile tek sıra halinde yıldız motifi ile süslenmiştir. Yoğun süsleme unsurunun görüldüğü bu esere üçgen şeklinde üç bölüm eklenmiştir. Burada iki yanda bulunan üçgenlerin üzerine kazıma tekniği ile daire şekli çizilmiştir. Ortadaki üçgen bölüm ise yine kazıma tekniği ile gamalı haç motifi uygulanarak süslenmiştir. İsmi Yunan alfabesindeki gamma (Γ) harfi ve (+) haç şeklinden alan bu motif dört gama harfinin ortada birleşmesi ile oluşmaktadır. Gamalı haç (svastika) motifini araştırmacılar verimlilik, süreklilik ve dönüşüm, güneşin sembolü, 4 mevsim 4 hafta gibi zamansal anlam, tanrısal 4 kutsal güç ve ölümden sonraki hayat ilişkisini yansıtan dini bir sembol olarak tanımlanmıştır. Orta Asya Türk kültüründe ise gamalı haç (svastika) motifi “Oz” tamgası olarak bilinmektedir. Tanrıya ulaşma ve tanrıya kavuşmanın sembolü olan bu motifin kaynağı Proto-Türk dönemlere kadar uzanmaktadır. “Oz”laşarak/yanarak Tanrıya ulaşma fikrinin sembolü olan bu motif, Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile birlikte İslami bir anlayışa dönüşmüş ve Türk-İslam sanatında tasavvuf düşüncesindeki Tanrıya ulaşma ve göğe yükselmenin sembolü olarak yeni bir anlam kazanmıştır. ⁶Eser Güney Kazakistan bölgesinde bulunmaktadır ve 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Pek çok Türk toplumunda olduğu gibi Selçuklu ve Osmanlı Devleti’nde⁷ de büyü yapma, muska yazma, müneccimlik gibi uygulamalar görülmüştür. Hatta bunların yapımı sadece halkla kalmayıp birçok devlet adamı tarafından da kullanılmıştır. Ta ki Osmanlı Devleti değişen, gelişen, modern dünyaya ayak uydurmaya karar verene dek. Bunun yanı sıra muska ya da büyü vaadi ile yapılan dolandırıcılıklar da bu konulara yasak getirilmesine ortam oluşturmuştur.

Foto. 5

Foto. 6

⁶ Yusuf Çetin, Türk İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç(Svastika) İle Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme, Social Sciences Studies Journal, 2017, Sayfa 354-355

⁷ Ayşe Yanardağ, Osmanlı Devleti'nde Islahatlar Bağlamında Muska ve Falcılık İlgili Mücadele Örnekleri, Milli Folklor Dergisi, Sayı 117, 2018, Sayfa 106

Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemlerinde görülen muska uygulamalarının temelini oluşturan örneklerden birinin “tumar” adı verilen koruyucu nesne olduğu bilinmektedir. Eski zamanlarda kâğıdın olmayıp ticari malların az olduğu zamanlarda, ticaret için uzak seferlere ya da savaşa giden atalarımız hayvan derisinden yüreğe benzeterek üç köşeli yapıp diktikleri keseye yani tumara memleketlerinin toprağını koyarak yanlarına almışlardır. Ayrıca Orta Asya’da “Tumar”ın çıkış noktasında ve yapılan etimolojik tahlilinde kişinin doğduğu toprağın sahibi tarafından korunacağına dair bir inancın olduğu daha sonra girilen inanç dairelerinde korunma ve sorunun çözülmesi düşüncesinin yine muska ile devam ettirilmeye çalışılırken koruyucunun ve koruma talep edilenin değiştiği görülmektedir.⁸

Muska çeşitleri üçgen, silindir ve dikdörtgen olarak gruplara ayrılmaktadır. Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi’nde 3328 numaralı envanterde kayıtlı olan örnek(Foto.5) üçgen şeklindeki muskalıkların bir örneğidir. Gümüş malzeme ile yapılan eserin yüzeyinde kabartma tekniği ile cami tasviri verilmiştir. Yine Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi’nde 20 numaralı envanterde kayıtlı olan eser(Foto.6) silindir şeklindeki muskalıklara örnektir. Gümüş malzemeli eser kapaklı olup, yüzeyinde bitkisel motifler verilmiştir. Eserin zincirinde ve altında pullar bulunmaktadır.

Bu bilgiden yola çıkılarak Ankara Etnografya Müzesi’ndeki muskalıklar incelendiğinde karşımıza telkâri, kakma, kabartma, savatlama, mine, delik işi gibi tekniklerle yapılmış, maden, deri ve dokuma muskalıklar çıkmaktadır.*

Foto. 7

Foto. 8

Müzede yer alan ilk örnek 21503 numaralı envanterde kayıtlıdır. Üçgen şeklinde olan muskalığın (Foto.7) arka yüzü düz olup, ön yüzüne sarı mineli zemin üzerine yine mine tekniği ile yeşil renkli kıvrımlar yapılmıştır. Üstünde üçü mavi biri kırmızı renk olan taşlar vardır. Ancak taşların cinsi bilinmemektedir. Mavi taşlardan ikisi kırıktır. Muskalığın altında ikişer sıra sallanan pullar zincir halkalarla birbirine geçirilmiştir. Muskalığın kapağı ve zinciri eksiktir. Müzede 21539 numaralı envanter kaydı ile bulunan diğer eser de(Foto.8) gümüşten yapılmıştır. Ön yüzde kakma tekniği ile eklenmiş mor, yeşil, sarı ve kırmızı taşlar bulunmaktadır. Aynı zamanda ön yüzeyde telkâri tekniği ile yapılmış bitkisel süslemeler mevcuttur. Bunun yanı sıra muskalığın altından zincirler eşliğinde 2 adet süsleme unsuru ve 3 adet granül sarkıtılmıştır. Eserin zinciri mevcuttur.

⁸ Yılmaz Yeşil, Muskanın Tarihsel ve İşlevsel Açından Değerlendirilmesi ve Bu Bağlamda Zeyneddin Baba Örnekleme, Ankara, Türkbilgi, 2015, Sayfa 57

*Yukarıda adı geçen teknikler için bakınız: Ülker Erginsoy, İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar), İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978

Foto. 9

Foto. 10

21541 numaralı envanterde kayıtlı olan örnek (Foto.9) 2 parçadan oluşmaktadır. Fotoğraf 9'da solda bulunan eserin ön yüzünde delik işi tekniğiyle yapılmış bir motif bulunur. Bu motif kakma tekniği ile ortasına bir taş eklenerek nihayetlenmiştir. Muskalığın altından zincirler, uçlarından ise pullar sarmaktadır. Pulların bazıları eksiktir. Fotoğraf 9'da sağdaki eserin ön yüzünde ise telkâri tekniği ve kakma tekniğiyle yapılmış süslemeler mevcuttur. Muskalığın altından sarkan zincirler ve pullar eksiktir. Diğer bir örnek ise 22455 numaralı envanterde kayıtlıdır (Foto.10). Muskalığın üstü kapaklıdır ancak kapak kırıktır. Ön yüzeyde telkâri tekniği ile birbirini takip eden daireler yapılmış, ortada ise yine telkâri tekniği ile çiçek motifi oluşturulmuştur. Bu çiçek motifinin ortasına kakma tekniği ile kırmızı bir taş eklenmiştir. Kırmızı taşın cinsinin akik olması muhtemeldir çünkü akik taşının nazarı çektiği ve nazarı kendi üstünde topladığı inancı mevcuttur.⁹ Merkeze eklenen bir taş ve bunun etrafından çıkan çiçek motifi üçgen muskalıklarda en çok rastlanan uygulamalardan biridir.

Foto. 11

Foto. 12

23061 numaralı envanterde kayıtlı olan örnek, (Foto.11) müzeye İbrahim Gezen tarafından hediye edilmiştir. Gümüş malzemeli muskalığın ön yüzeyinde kabartma tekniği ile yapılmış bitkisel süsleme yanı sıra kakma tekniği ile eklenmiş mavi bir taş bulunmaktadır. Eserin zincirine 11 adet sikke takılmıştır. Bunların bir yüzleri tuğralı diğer yüzleri eski yazıdır. 5 tanesi 1293 tarihli, 6 tanesi 1327 tarihli. Üçgenin altından zincirlere tutturulmuş içi oyuk dairesel şekiller ve bir de üçgen prizma şeklinde üzeri 2 bordo taşlı süsleme unsuru vardır. Ayrıca delik işi ile yapılmış üç yuvarlak süsleme unsuru üçgen şeklindeki süslemelere bağlıdır. İncelenen bir diğer örnek (Foto.12) yine gümüş malzemelidir. Muskalığın ön yüzünde ve arka yüzünde telkâri tekniği ile

⁹ Hamit Zübeyr Koşay, Nazarlıklar, Türk Etnografya Dergisi, Sayı 1, 1956, Sayfa 87

yapılmış yoğun bitkisel süsleme görülür. Ön yüzün ortasında kakma tekniği ile eklenmiş bordo bir taş bulunmaktadır. Bununla birlikte envanter bilgisinden öğrenildiği kadarıyla eserin arka yüzünde de kakma tekniği ile eklenmiş yeşil bir taş bulunmaktadır. Eserin altından pullar sarkmaktadır ve eserin zinciri bulunmaktadır.

Foto. 13

Foto.14

3558 numaralı envanterde kayıtlı muskalık (Foto.13)Malatya'da bir bitpazarından satın alınmıştır. Gümüş malzemelidir. Ön yüzeyin etrafı kabartma tekniğiyle yapılmış dairelerle çerçevelenmiştir. Bunun yanı sıra orta kısımda da kabartma tekniği ile yapılmış çiçek ve birbirine dönük hilal şekli görülmektedir. Eserin iki yanından toplam 6 adet pul sarmaktadır ve eserin zinciri mevcuttur. 6046 numaralı envanterde kayıtlı olan diğer bir muskalık (Foto.14) İstanbul'da Türk Etnografi Komisyonu tarafından satın alınarak müzeye getirilmiştir. Gümüş malzemelidir. Ön yüzün çevresine kabartma tekniği ile daireler yapılmış ve bununla çerçevelenmiştir. Merkezde çok kollu yıldız göze çarpar ve onun da etrafı çiçek yapraklarını andıracak biçimde çerçevelenmiştir. Merkezi süslemenin iki yanında birer yaprak motifi bulunur. Eserin altından 5 adet pul sarmaktadır.

Foto. 15

Foto. 16

7658 numaralı envanterde kayıtlı olan eserin (Foto.15) ön yüzünde telkâri tekniği ile yapılmış daireler bulunur. Merkezde kakma tekniği ile eklenmiş mavi bir boncuk bulunmaktadır. Muskalığın altından 4 adet pul sarkar ancak biri eksiktir. Bununla birlikte eserin zinciri mevcuttur. Diğer bir örnek 15238 numaralı envanterde kayıtlıdır (Foto.16). Muskalık, Abdülvehap Beşer'den satın alınmış ve müzeye 1956 senesinde getirilmiştir. Merkezde kakma tekniği ile yerleştirilmiş lacivert bir boncuk bulunmaktadır. Etrafı telkâri tekniğiyle çiçek şeklinde bezenmiştir ve 3 köşede de yine telkâri tekniği ile yapılmış daireler görülmektedir. Zincir geçirmek için 7 bölme vardır ancak bir tanesi kırılmış ve günümüze ulaşamamıştır.

Foto. 17

Foto. 18

15602 numaralı envanterde kayıtlı olan muskalık (Foto.17) Süleyman Varocak'tan satın alınmıştır. Üçgen şeklindeki eserin yüzeyinde yoğun telkâri tekniği kullanılmıştır. Merkezine kakma tekniğiyle bordo bir boncuk eklemiştir. Merkezdeki boncuğun etrafından başlayıp çiçek şeklinde birbirini takip eden bir kompozisyon görülür. Eserin etrafında dışa taşkın bir biçimde telkâri tekniğiyle yapılmış süsleme, adeta bir dış çerçeve oluşturur. Alt kenarından 2 adet 1203 tarihli 3. Selim sikkesi, 2 adet 1223 tarihli 3. Mahmut sikkesi, 2 adet 1171 tarihli 3. Mustafa sikkesi olmak üzere 6 adet sikke sarmaktadır. Eserin zinciri mevcuttur ve üzerinde kıvrımlı bir süsleme unsurları mevcuttur. 15610 numaralı envanterde kayıtlı olan diğer bir gümüş muskalığın (Foto.18) merkezinde kakma tekniği ile eklenmiş kırmızı bir boncuk görülür. Bu boncuğun etrafından telkâri tekniği ile yapılmış çiçek motifi göze çarpmaktadır. Ön yüzünde, her üç köşede kabaralar bulunmaktadır. Eserden 6 tane zincirli pul ve telkâri teknikli bir granül sarmaktadır. Ayrıca eserin zinciri mevcuttur.

Foto. 19

Foto. 20

16771 numaralı envanterde kayıtlı olan gümüş malzemeli muskalık ise (Foto.19), 1960 senesinde Ankara'da yaşayan Macit Soylu'dan satın alınarak müzeye getirilmiştir. Muskalığın ön yüzünde kabartma şeklinde "Maşallah" yazmaktadır ve altında da çiçek motifi bulunur. Süsleme yine kabartma tekniği ile yapılan dairelerle hareketlendirilmiştir. Zincirden yüzeyleri silik sikkeler sarmaktadır ancak birisi eksiktir. Müzede 1705 numaralı envanter kaydı ile bulunan muskalık (Foto.20) Malatya'da yaşayan dokumacı Esat Cumalıdost'tan 1961 yılında satın alınmıştır. Eserde altından pul sarkıtmak için 7 bölüm vardır ancak bu kısımlar boştur. Eserin yüzeyinde kelime-i tevhid yazmaktadır ve etrafını çiçek motifleri sarmaktadır. Savatlama tekniği ile süsleme ön plana çıkarılmıştır.

Foto. 21

Foto. 22

18400 numaralı eser, (Foto.21) 1966 yılında Macit Soylu'dan satın alınarak müzeye getirilmiştir. Ön yüzde merkezde bir cami kubbesi, her iki yanında da ay ve yıldız, kubbenin altında ise çiçek motifi mevcuttur. Muskalığın altından sarkan 3 adet zincirin her birinden ikişer adet pul sarmaktadır. Eserin iki üst köşesinden sarkan zincirlerde ise mercan boncuklar bulunmaktadır. Eserin zincirinde bulunan 20 adet pul süslemeyi hareketlendirir.

Bu örneklerin yanı sıra üçgen şeklindeki muskalıklardan 11573, 19306, 23341, 23410, 23411 numaralı envanter kaydıyla bulunan eserler süsleme ve malzeme açısından benzerlik göstermektedir. 6045 numaralı envanterde kayıtlı olan eserde (Foto.22) deri malzeme kullanılması, 17286 numaralı envanterde kayıtlı olan eserin, ön yüzünde simli dokuma arka yüzünde ise deri kullanılması nadir görülen farklı malzemeli eserler olmalarından dolayı önemlidir.

Foto. 23

Foto. 24

.Müzede üçgen yanı sıra silindir şeklinde muskalıklar da bulunmaktadır. Bunlardan ilki 16465 numaralı envanterde kayıtlı olan eserdir(Foto.23). Gümüş malzemeli muskalık Malatya'dan satın alınarak 1960 senesinde müzeye getirilmiştir. Eserin yüzeyine kakma tekniğiyle iki adet yeşil taş ve bir adet de kırmızı taş eklenmiştir. Bu taşların etrafı telkâri tekniğiyle, çiçek motifi oluşturacak biçimde süslenmiştir. Eserin altındaki 7 bölümden zincirler eşliğinde pullar sarmaktadır ancak 2 bölümdeki zincir ve pullar günümüze gelememiştir. Muskalığın iki yanı da kapaklıdır. Bir diğer silindir şeklindeki eser 20269 numaralı envanter kaydıyla (Foto.24) müzede bulunmaktadır. 1971 yılında Vehbi Özmutlu'dan satın alınarak müzeye getirilmiştir. Yüzeyde kazıma tekniği ile rumi motifi yapılmış ve helezon kıvrımlarla çerçevelenmiştir. Eserin yanlarında bulunan kapakların birinde kırmızı diğerinde ise yeşil taş kakma tekniği ile eklenmiştir.

Foto. 25

Foto. 26

Müze'de 3557 numaralı envanter kaydıyla bulunan eser (Foto.25) silindir şeklindeki muskalıkların sade örneklerinden birisidir. Muskalığın yüzeyinde kabartma tekniği kullanılarak, bitkisel motiflerle süslenmiştir. Silindir şeklindeki muskalıkların diğer örnekleri 6047,7031, 7878, 16464, 21544, 22003, 22141,18399 numaralı envanter kayıtlarıyla bulunan eserlerde görülmektedir. Genel itibariyle malzeme ve süsleme açısından benzerlik gösteren eserlerden sadece 18399 numaralı eser(Foto.26), içerisinde hem üçgen muskalık hem de silindir muskalık barındırması nedeniyle diğer örneklerden ayrılır.

Foto. 27

Foto. 28

Müze'de bulunun bir diğer grup ise dikdörtgen şeklindeki muskalıklardır. Bu grubun en güzel örneklerden birisi 21799 numaralı envanterde kayıtlıdır (Foto.27). Ön yüzünde daire içerisinde savatlama tekniği ile cami tasviri yapılmakla beraber caminin üzerinde ay ve yıldız motifi görülmektedir. Dairenin dışında kalan kısımlarda dallardan çıkan yaprak motifleri görülmektedir. Muskalığın arka yüzünde (Foto.28) dikdörtgen içerisinde ve kazıma tekniği ile mühr-ü Süleyman motifi çizilmiştir. Bu motif farklı kişilerce Davut Yıldızı, altı kollu yıldız, hatem-i Süleyman isimleriyle de anılmaktadır. Üçgenlerden birinin hayatın olumlu yönlerini, diğerinin olumsuzlukları temsil ettiğine inanılan bu sembol İslâm öncesi Doğu kültürlerinde madde ile mâna, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, derun ve mâsivâ, kadın ve erkek gibi zıtlıkları temsil etmiştir¹⁰ Mühr-ü Süleyman'ı içinde bulunduran dikdörtgenin dışı helezon kıvrımlarla çerçevelenmiş ve süsleme sonlandırılmıştır. Bu yıldız 6. Asırda Hristiyan, Bizans muskalarında da karşımıza çıkmaktadır.¹¹

Foto. 29

Foto. 30

¹⁰ İskender Pala, Mühr-i Süleyman, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, 2006, Sayfa 524

¹¹ Nusret Çam, Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız, Somuncu Baba Dergisi, Sayı 13, 1997, Sayfa 41

Bununla birlikte 7346 (Foto.29) ve 19957(Foto.30) numaralı envanter kaydıyla bulunan eserlerin süslemesinde de mühr-ü Süleyman motifi bulunmaktadır. 22400 numaralı envanter kaydı ile bulunan eser üzerindeki cami tasviri sebebiyle Foto24'deki örnekle benzerlik göstermektedir. 28497, 23340, 23274, 2271 numaralı envanter kaydıyla bulunan eserler bitkisel süsleme kullanılmasıyla dolaylı ortak özelliklere sahiptir.

Büyünün ortaya çıkması, gelişmesi ve zamanla dinlere, topluluklara göre şekil değiştirmesiyle beraber ortaya çıkan muskalıklar günümüzde de halen varlığını sürdürmektedir.

Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan muskalıkların genelini maden malzemeli olması ilk Türklerin demire yükledikleri koruyucu inancın hala devam ettiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Aynı zamanda eserlerin pek çoğunda kullanılan sikke ve pulların yine Şaman kıyafetlerinde kullanılan ve ses çıkarttıkça kötü ruhları kaçıran nesnelerle bağlantılı olması muhtemeldir.

Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan muskalıklarda başta telkâri olmak üzere kabartma, kakma, savatlama, kazıma, mine teknikleri kullanılmıştır. Müzede yer alan örnekler gümüş yanı sıra deri ve keçedendir. Muskalıkların geneline bakıldığında en çok gümüş malzemenin kullanılması dikkati çeker. Eserlerde yoğun bir şekilde bitkisel süsleme görülmektedir. Özellikle üçgen şeklindeki muskalıklarda, merkezde bir boncuk ve bunun etrafında gelişen çiçek motifi en yaygın örneklerdendir. Aynı zamanda üçgen örneklerde az sayıda kullanılan sikkeler sosyal statünün bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki muskalıklarda mühr-ü Süleyman motifine ve cami tasvirine sıkça yer verilmiştir. Bitkisel süslemenin yoğun bir şekilde kullanıldığı silindirik şeklindeki muskalıklarda ise yanlarda bulunan kapaklar dikkati çeker. Bu kapaklarda çoğunlukla kakma tekniği ile eklenmiş taşlar bulunmaktadır.

Eserler malzeme, teknik ve süsleme açısından değerlendirildiğinde geç dönem Osmanlı muskalıkları oldukları görülmektedir.

Ön Türklerden günümüze dek varlığını sürdürmüş olan muskalıklar Türk kültürünün izinin sürülmesi bakımından önemlidir. Günümüzde hala varlığı devam etmekle beraber kimileri tarafından koruyucu bir anlam yüklenerek taşınsa da kimileri tarafından da sadece süs unsuru olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bayat, F. (2015). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı . İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2018). Türk Kültüründe Kadın Şamanlar. İstanbul.
- Crow, W. (2002). Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi. (F. Yavuz, Çev.) İstanbul: Dharma Yayınları.
- Çam, N. (1997). Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız . Somuncu Baba Dergisi(13).
- Çoruhlu, Y. (2017). Türk mitolojisinin ana hatları. İstanbul: Kabalcı.
- Erginsoy, Ü. (1978). İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Souna Kadar). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). Dünya İnançları Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hoppal, M. (2013). Şamanlar ve Semboller- Kaya Resni ve Göstergebilim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koşar, H. Z. (1956). Etnografya Müzesindeki Nazarlık ve Hamailer. Türk Etnografya Dergisi(1).

Mansur, A (2018, Mayıs, 28) Instagram. 2019 tarihinde

<https://www.instagram.com/asumansur/> adresinden alındı

Ögel, B. (2014). Türk Mitolojisi (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Pala, İ. (2006). Mühr-i Süleyman (Cilt 31). TDV İslam Ansiklopedisi .

Tanyu, H. (1992). Büyü. 06. TDV İslam Ansiklopedisi.

Yanardağ, A. (2018). Osmanlı Devlet'inde Islahatlar Bağlamında Muska ve Falcılık İlgili Mücadele Örnekleri. Milli Folklor Dergisi(117), 103.

Yeşil, Y. (2015). Muskanın Tarihsel ve İşlevsel Açıdan Değerlendirilmesi ve Bu Bağlamda Zeyneddin Baba Örnekleme. Türkbilig.